https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

UDK- 81.27:316.4:81.42

Asadov Alisher Bahodirovich
Buxoro davlat tibbiyot instituti O'zbek tili va adabiyoti
rus va ingliz tili kafedrasi assistenti
Email: asadov92alisher@gmail.com Tel: +998914487073
ORCID ID https://orcid.org/0009-0003-8271-6693

PREVENTIV NUTQIY AKTLARNING SOTSIOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI (O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA)

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada preventiv nutqiy aktlarning sotsiopragmatik xususiyatlari o‘zbek va ingliz tillari misolida qiyosiy tahlil qilinadi. Preventiv nutqiy aktlar kommunikativ jarayonda ijtimoiy ziddiyatlarning oldini olish, salbiy oqibatlarni yumshatish va muloqot barqarorligini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqotda preventiv nutqiy aktlarning pragmatik maqsadi, ijtimoiy rollar bilan bog‘liqligi, madaniy omillarga bog‘liq farqlari va lingvistik ifodalanish usullari aniqlanadi. O‘zbek tilida preventiv nutqiy aktlar ko‘proq bilvosita, hurmat va ierarxiyaga asoslangan shakllarda namoyon bo‘lsa, ingliz tilida ular to‘g‘ridan-to‘g‘ri, individual mas’uliyatga yo‘naltirilgan shakllarda ifodalanishi kuzatiladi. Maqolada jadval, sxema va diagrammalar orqali olingan natijalar tizimlashtirilib, preventiv nutqiy aktlarning sotsiopragmatik modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: preventiv nutqiy akt, sotsiopragmatika, illokutsiya, kommunikativ strategiya, o‘zbek tili, ingliz tili.

СОЦИОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕВЕНТИВНЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ (НА МАТЕРИАЛЕ УЗБЕКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

АННОТАЦИЯ.. В данной статье проводится сопоставительный анализ социопрагматических особенностей превентивных речевых актов на

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

материале узбекского и английского языков. Превентивные речевые акты являются важным средством в коммуникативном процессе, направленным на предотвращение социальных конфликтов, смягчение негативных последствий и обеспечение устойчивости общения. В исследовании рассматриваются прагматические цели превентивных речевых актов, их связь с социальными ролями, культурно обусловленные различия и способы лингвистической реализации. Установлено, что в узбекском языке превентивные речевые акты чаще реализуются в косвенных формах, основанных на уважении и иерархии, тогда как в английском языке они преимущественно выражаются в более прямых формах, ориентированных на индивидуальную ответственность. В статье результаты исследования систематизированы с использованием таблиц, схем и диаграмм, а также предложена социопрагматическая модель превентивных речевых актов.

Ключевые слова: превентивный речевой акт, социопрагматика, иллокуция, коммуникативная стратегия, узбекский язык, английский язык.

SOCIOPRAGMATIC FEATURES OF PREVENTIVE SPEECH ACTS (BASED ON UZBEK AND ENGLISH)

ABSTRACT. This article presents a comparative analysis of the sociopragmatic features of preventive speech acts based on the Uzbek and English languages. Preventive speech acts serve as an important communicative tool aimed at preventing social conflicts, mitigating negative consequences, and maintaining communicative stability. The study examines the pragmatic purposes of preventive speech acts, their relationship with social roles, culturally conditioned differences, and modes of linguistic realization. The findings indicate that in the Uzbek language preventive speech acts are more frequently expressed in indirect forms grounded in respect and hierarchical relations, whereas in English they tend to be realized in more direct forms oriented toward individual responsibility. The results are systematized through tables, schemes, and diagrams, and a sociopragmatic model of preventive speech acts is proposed.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Keywords: preventive speech act, sociopragmatics, illocution, communicative strategy, Uzbek language, English language.

KIRISH. Zamonaviy tilshunoslikda nutq faqat axborotni yetkazish vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy munosabatlarni shakllantiruvchi, boshqaruvchi va tartibga soluvchi murakkab kommunikativ mexanizm sifatida talqin qilinadi. Ayniqsa, nutqiy aktlar nazariyasi doirasida nutqning ijtimoiy, pragmatik va madaniy jihatlarini o‘rganish tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Ushbu nazariyada alohida ahamiyat kasb etuvchi tushunchalardan biri preventiv nutqiy aktlar bo‘lib, ular muloqot jarayonida ehtimoliy nizolar, tushunmovchiliklar yoki salbiy oqibatlarning oldini olishga qaratilgan nutqiy harakatlar sifatida namoyon bo‘ladi[1.3].

Preventiv nutqiy aktlar kommunikatsiyada ijtimoiy muvozanatni saqlash, suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabatlarni barqarorlashtirish va muloqot jarayonini yumshoq boshqarish vazifasini bajaradi. Bunday aktlar ko‘pincha ogohlantirish, ehtiyotkorlikka chaqirish, mas’uliyatni eslatish, vaziyatni yumshatish yoki konflikt ehtimolini kamaytirish kabi pragmatik maqsadlarni o‘z ichiga oladi. Ularning qo‘llanilishi til tizimi bilan bir qatorda madaniy qadriyatlar, ijtimoiy ierarxiya, nutq ishtirokchilarining mavqei va kommunikativ kontekstga bevosita bog‘liqdir[2.4].

Globallashuv jarayonlari, madaniyatlararo muloqotning kengayishi va xalqaro kommunikatsiyaning faollashuvi sharoitida preventiv nutqiy aktlarning sotsiopragmatik xususiyatlarini qiyosiy o‘rganish alohida dolzarblik kasb etmoqda. Ayniqsa, o‘zbek va ingliz tillari kabi madaniy jihatdan farqli tizimlarda ushbu nutqiy aktlarning ifodalanish shakllari, pragmatik strategiyalari va ijtimoiy vazifalari sezilarli tafovutlarga ega. O‘zbek tilida kollektivizm, hurmat va ierarxiya tamoyillari ustuvor bo‘lsa, ingliz tilida individual mas’uliyat va kommunikativ aniqlik yetakchi o‘rinni egallaydi.

Mazkur tadqiqot O‘zbekiston–2030 strategiyasida belgilangan kommunikativ madaniyatni rivojlantirish, ta’lim va ijtimoiy muhitda samarali hamda madaniyatlararo muloqotni mustahkamlash vazifalari bilan bevosita

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

uyg‘unlashadi. Preventiv nutqiy aktlarni o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, ta’lim, diplomatik muloqot, ommaviy axborot vositalari va kundalik kommunikatsiyada yuzaga keladigan nizolarni kamaytirishga xizmat qiladi.

METODLAR. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy va sotsiopragmatik tahlil usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida o‘zbek va ingliz tillaridagi kundalik muloqot namunalaridan, ommaviy axborot vositalaridagi nutq parchalaridan, badiiy matnlardan hamda ta’lim muhitida uchraydigan kommunikativ vaziyatlardan olingan misollar tanlab olindi. Ushbu materiallar preventiv nutqiy aktlarning real qo‘llanilish holatlarini yoritish imkonini berdi.

Preventiv nutqiy aktlar tahlil jarayonida kontekst, nutq ishtirokchilarining ijtimoiy roli, ularning o‘zaro munosabat darajasi hamda nutqiy maqsad asosida tasniflandi. Qiyosiy tahlil o‘zbek va ingliz tillarida qo‘llaniladigan strategiyalarni aniqlash, ularning madaniy asoslarini ochib berish va sotsiopragmatik farqlarni belgilashga xizmat qildi.

NATIJALAR. O‘tkazilgan tahlil natijalari preventiv nutqiy aktlar o‘zbek va ingliz tillarida turlicha sotsiopragmatik strategiyalar asosida amalga oshirilishini ko‘rsatdi. Bu farqlar, avvalo, ikki til vakillarining madaniy qadriyatlari, ijtimoiy tuzilmasi va kommunikativ odatlari bilan izohlanadi.

1-jadval. Preventiv nutqiy aktlarning pragmatik xususiyatlari

Ko‘rsatkich	**O‘zbek tili**	**Ingliz tili**
Ifoda shakli	Bilvosita	Ko‘pincha to‘g‘ridan-to‘g‘ri
Asosiy strategiya	Hurmat va ierarxiya	Individual mas’uliyat
Madaniy omil	Kollektivizm	Individualizm
Nutq ohangi	Muloyim, ehtiyotkor	Neytral yoki qat’iy

1-jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilida preventiv nutqiy aktlar ko‘pincha bilvosita, yumshoq va ehtiyotkor shaklda ifodalanadi. Bunda

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

suhbatdoshning ijtimoiy mavqei va hurmat tamoyili asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Ingliz tilida esa preventiv aktlar nisbatan ochiq va to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalanib, mas’uliyatni aniq belgilashga qaratiladi. Bu holat ingliz tilida kommunikativ aniqlik va individual javobgarlikning ustuvorligini ko‘rsatadi.

Mazkur pragmatik farqlar preventiv nutqiy aktlarning nafaqat lingvistik, balki sotsiokultural hodisa ekanini tasdiqlaydi.

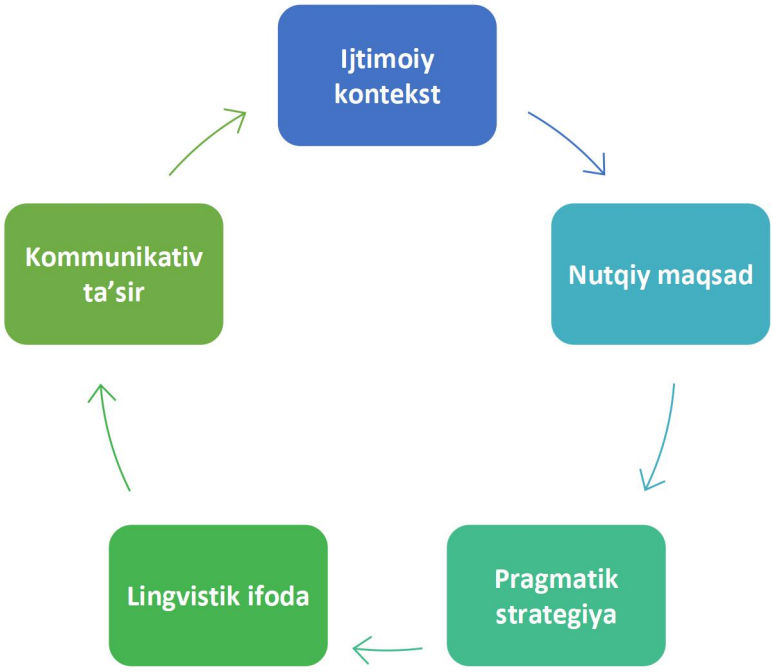
2-jadval. Preventiv nutqiy aktlarning funksional turlari

Funksiya	**O‘zbek tilida misol**	**Ingliz tilida misol**
Ogohlantirish	“Ehtiyot bo‘lsangiz yaxshi bo‘lardi”	“You should be careful”
Oldini olish	“Buni keyinroq qilaylik”	“Let’s avoid doing this now”
Yumshatish	“Agar imkon bo‘lsa…”	“Perhaps it would be better…”

2-jadvalda preventiv nutqiy aktlarning funksional turlari misollar orqali yoritilgan. Jadvaldan ko‘rinadiki, har ikkala tilda ham ogohlantirish, oldini olish va yumshatish funksiyalari mavjud, biroq ularning ifodalanish usuli farqlanadi. O‘zbek tilidagi misollarda bilvositalik va ehtiyotkorlik kuchli bo‘lsa, ingliz tilida nutqiy aktlar qisqa va pragmatik jihatdan aniqroq shaklda ifodalanadi. Bu holat madaniy tafovutlarning nutqiy strategiyalarga ta’sirini yana bir bor tasdiqlaydi.

Rasm 1. Preventiv nutqiy aktlarning sotsiopragmatik modeli

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Mazkur rasmda preventiv nutqiy aktlarning shakllanish jarayonini izchil ravishda aks ettiradi. Unda ijtimoiy kontekstdan boshlab, nutqiy maqsad aniqlanishi, mos pragmatik strategiya tanlanishi va lingvistik ifoda orqali kommunikativ ta'sirga erishish jarayoni ko'rsatilgan. Ushbu model preventiv nutqiy aktlarning murakkab va ko'p bosqichli tabiatini tushuntirishga xizmat qiladi.

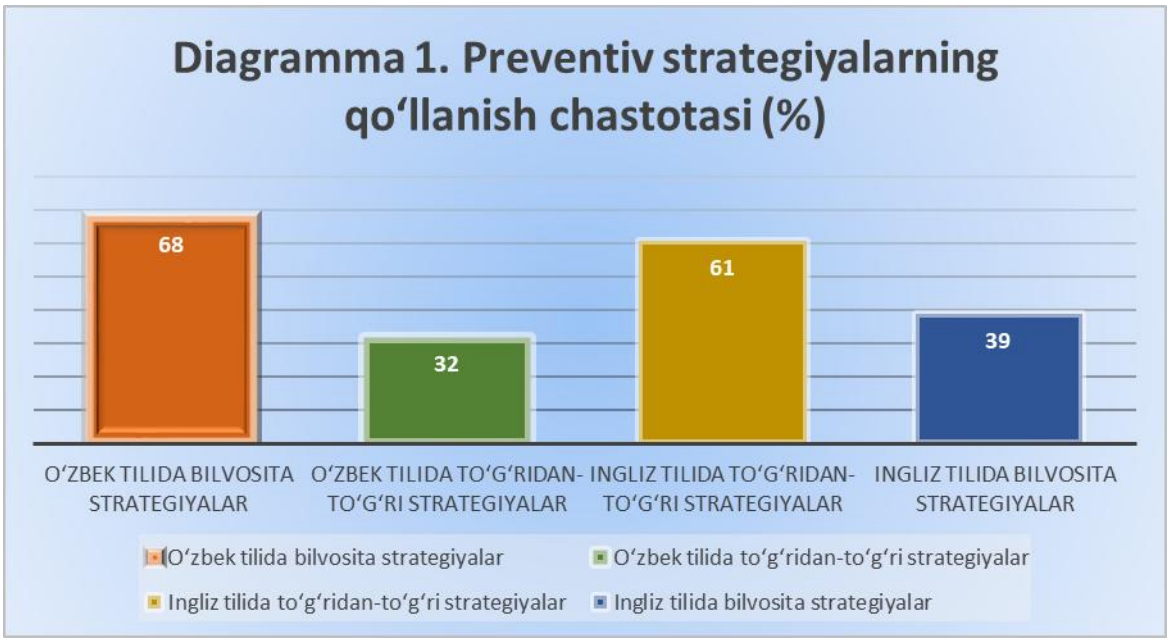

Diagramma natijalari madaniy omil preventiv nutqiy aktlarning tanlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini yaqqol ko'rsatadi. O'zbek tilida bilvosita strategiyalarning ustunligi jamiyatda ijtimoiy muvozanat va hurmatni saqlashga

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

intilish bilan izohlanadi. Ingliz tilida esa to‘g‘ridan-to‘g‘ri strategiyalar ko‘proq qo‘llanilib, muloqotda aniqlik va mas’uliyatni ta’minlash asosiy maqsad sifatida namoyon bo‘ladi.

MUHOKAMA. Olingan natijalar preventiv nutqiy aktlarning sotsiopragmatik xususiyatlari bevosita madaniy kontekst, ijtimoiy ierarxiya va kommunikativ me’yorlar bilan belgilanishini ko‘rsatadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, preventiv nutqiy aktlar nafaqat xabar berish yoki ogohlantirish vazifasini bajaradi, balki muloqot ishtirokchilari o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni muvozanatlashtiruvchi vosita sifatida ham namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, ushbu aktlarning ifodalanish shakli jamiyatda qabul qilingan hurmat, masofa va mas’uliyat tushunchalari bilan chambarchas bog‘liq[5.6].

O‘zbek tilidagi preventiv nutqiy aktlar ko‘pincha bilvosita, yumshatilgan va ehtiyotkor shaklda ifodalanadi. Bu holat o‘zbek jamiyatiga xos bo‘lgan kollektivlik, yoshi va maqomiga hurmat, ijtimoiy ierarxiyani saqlash kabi qadriyatlar bilan izohlanadi. Preventiv mazmundagi ogohlantirishlar yoki maslahatlar ko‘pincha buyruq shaklida emas, balki iltimos, nasihat yoki umumiy axloqiy me’yorlarga ishora qilish orqali beriladi. Bunday yondashuv muloqotda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan ziddiyatlarning oldini olishga xizmat qiladi va adresatning “yuzi”ni saqlab qolishga qaratilgan bo‘ladi[8].

Ingliz tilidagi preventiv nutqiy aktlar esa asosan to‘g‘ridan-to‘g‘ri va aniq shaklda ifodalanishi bilan ajralib turadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilida shaxsiy javobgarlik, individual qaror qabul qilish va ochiq pozitsiya bildirish muhim pragmatik mezon hisoblanadi. Shu sababli preventiv nutqiy aktlar ko‘pincha aniq ogohlantirish, ko‘rsatma yoki tavsiya ko‘rinishida ifodalanadi. Bu holat muloqotda noaniqlikni kamaytirish va axborotni tez hamda samarali yetkazish maqsadiga xizmat qiladi.

Mazkur farqlar madaniyatlararo muloqot jarayonida muhim pragmatik oqibatlarga olib kelishi mumkin. O‘zbek tiliga xos bilvosita preventiv nutqiy aktlar ingliz tilida so‘zlashuvchi adresat tomonidan yetarlicha jiddiy qabul qilinmasligi

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

yoki noaniq talqin qilinishi ehtimoli mavjud. Aksincha, ingliz tilidagi bevosita va qat'iy ogohlantirishlar o‘zbek madaniy muhitida haddan tashqari keskin yoki qo‘pol sifatida qabul qilinishi mumkin. Bu esa pragmatik muvaffaqiyatsizlik, kommunikativ noqulaylik yoki hatto ijtimoiy ziddiyatlarga sabab bo‘lishi ehtimolini oshiradi.

Shu nuqtai nazardan, preventiv nutqiy aktlarning sotsiopragmatik xususiyatlarini chuqur o‘rganish va ularni madaniy kontekstda talqin qilish madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari preventiv nutqiy aktlar universallikka ega bo‘lsa-da, ularning real kommunikativ qiymati har bir til va madaniyat doirasida turlicha namoyon bo‘lishini tasdiqlaydi.

XULOSA. Mazkur tadqiqot natijalari preventiv nutqiy aktlar ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi va muloqot jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan salbiy holatlarning oldini oluvchi muhim pragmatik vosita ekanini ko‘rsatdi. O‘zbek va ingliz tillari misolida olib borilgan qiyosiy tahlil preventiv nutqiy aktlarning ifodalanishi madaniy qadriyatlar, ijtimoiy rollar va kommunikativ me'yorlar bilan bevosita bog‘liq ekanini aniqladi.

O‘zbek tilida preventiv nutqiy aktlar ko‘proq bilvosita, yumshoq va ijtimoiy hurmatga asoslangan shaklda ifodalansa, ingliz tilida ular aniq, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va shaxsiy javobgarlikka yo‘naltirilgan tarzda namoyon bo‘ladi. Ushbu farqlar preventiv nutqiy aktlarning nafaqat lingvistik, balki sotsiopragmatik hodisa ekanini tasdiqlaydi. Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, bu xususiyatlarni hisobga olmaslik madaniyatlararo muloqotda noto‘g‘ri talqin, pragmatik muvaffaqiyatsizlik va kommunikativ samaradorlikning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, preventiv nutqiy aktlarning sotsiopragmatik xususiyatlarini hisobga olish til o‘qitish jarayonida, tarjima amaliyotida hamda madaniyatlararo muloqotda muhim metodologik ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari pragmatika va sotsiolingvistika sohalarida keyingi ilmiy izlanishlar uchun

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi hamda til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford University Press.
2. Searle, J. R. (1979). *Expression and Meaning*. Cambridge University Press.
3. Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.
4. Yule, G. (2020). *Pragmatics*. Oxford University Press.
5. Leech, G. (2014). *The Pragmatics of Politeness*. Oxford University Press.
6. Mey, J. (2018). *Pragmatics: An Introduction*. Wiley-Blackwell.
7. Thomas, J. (2014). *Meaning in Interaction*. Routledge.
8. Asadov, A. B. (2022). Preventive speech acts in socio-cultural contexts. *Journal of Linguistics and Communication*, 5(2), 45–52.